ŞTEFAN

BĂNULESCU

„Scrisori provinciale"

M-am întrebat, citind admirabilele *Scrisori* ***provinciale*** ale lui Ştefan Bănulescu, ce sens dă autorul adjectivului din titlu şi mi-a venit în minte fraza lui Ortega y Gasset: *„Să faci din cititor un* ***provincial*** *vremelnic este, după părerea mea, marele secret al romancierului".* Să-1 împămînteneşti deci, cum mai spune eseistul spaniol, în această provincie, a umanităţii care este romanescul. Fără îndoială, acest sens epic-ficţional e prezent la Ştefan Bănulescu, nu lipsit de un orgoliu secret de romancier ca toţi prozatorii, deşi scrie negruzziene epistole, şi care admiră la Balzac, Filimon, Rebreanu sau Faulkner (spre a rămîne doar la cei pe care-i citează) marile titluri de proprietate imaginară. însă există la el şi un alt sens, estetic-moral, al cuvîntului, indicînd o poziţie contemplativă şi ironică a observatorului, o candoare prefăcută în linia moralismului satiric al lui Swift, Montesquieu şi Voltâire. Provincialul, astfel definit, e un Gulliver pe insula Laputa, un persan la Paris, un Huron. Convergenţa acestor tradiţii o găsim în privirea limpede şi inteligentă a scepticului boier Costache Negruzzi (indiscutabil autorul preferat al lui Ştefan Bănulescu, fie chiar şi numai pentru *„patima de nuvelist, aprinsă şi strunită magistral, pînă la flacăra albă, aşa cum mi-o visam eu-în adolescenţă"),* care judecă lumea cu stenahorie din „foişorul cu priveală", cum se zicea pe atunci, al casei sale. *Scrisorile provinciale* sînt nişte fiziologii, reţete şi ochiri retrospective în spiritul celor din *Negru pe* ***alb,*** proză subtil artistă, de o clasică eleganţă, strălucitoare de umorul ideii şi de fineţuri de vocabular.

„Primim şi scriem din ce în ce mai puţine scrisori" — constată cu nostalgie interlocutorul fictiv din prima scrisoare: *Un defect al* ***d-lui*** *Merimee.* Este la mijloc, nici vorbă, un gust al lumii moderne, care preferă poştei mijloace de comunicare mai repezi şi mai directe; dar este şi o „frică de alfabet», de scris, de gramatică. Elogiul scrisorii conţine la Ştefan Bănulescu un elogiu al scrisului. Provincialul lui continuă să locuiască în galaxia Gutenberg (e Provincia lui), deşi nu iubeşte numaidecît tiparul, ci litera ieşită din mînă; pune scrisul mai presus de imaginea de mass-media, care i se pare că face mintea leneşă; e un om de modă veche, un „ruginit" din acest punct de vedere (cum era considerat şi Negruzzi acum un secol), întreţinînd prin scris o formă de politeţe a cuvîntului mai potrivită în firea lui; cultura lui izvorăşte din cultul scrisului.

Scrisorile provinciale sînt, toate, variaţii pe această temă, aşternute pe hîrtie - negru pe alb - cu vîrful peniţei.

Există în ele, pe de altă parte (dar în aceeaşi ordine a lucrurilor), o întreagă estetică - şi ea clasică - a anonimatului. Sentimentele şi ideile sînt puse tot timpul pe seama altcuiva. Autorul nu se confesează, detestînd promiscuitatea mărturisirilor. Un amic i-a relatat întîmplarea al cărei erou este neapărat un amic al acestui amic. Subiectivitatea e îndepărtată cu două grade:,, *Nu vreau să te dezamăgesc - adaugă amicul meu observîndu-mi privirea cercetătoare - dar ceea ce ţi-am spus pînă acum nu-mi aparţine, nici măcar fraza de început. Ţi-am reprodus aproape exact reflecţiile unui coleg cu care am sosit cam in acelaşi timp în această localitate să ne facem un rost şi să ne cîştigăm existenţa".* Naratorul este un om reticent („tres secret", cu vorba lui La Rochefoucauld), deferent, protocolar şi cu desăvîrşire absent din prozele sale care tratează, cîteva, tocmai tema identităţii. Altfel zis, identitatea rămîne inefabilă (nu. altceva se sugerează în povestirea ***Inefabilul):*** despre pierderea ei ni se vorbeşte în ***Un alt colonel Chabert,*** unde este un personaj (un mare savant) care vrea mereu să treacă drept ce nu este. El are bucuria deghizării, a mistificării celorlalţi cu privire la propria persoană. în *Tablouri de familie* se povesteşte despre soarta unor fotografii care peregrinează la nesfîrşit în căutarea unui posesor: cineva le-a lăsat moştenire, în chip inexplicabil, unui străin. O poveste extraordinară este ***Un viscol de altădată,*** în care subiectul îl formează un fel de substituiri succesive. în stilul nuvelelor fantastice ale lui Caragiale ***(La Hanul lui Mânjoală),*** Sadoveanu ***(Povestea lui Petrişor)*** şi Mircea Eliade, cu elemente de basm popular (cei trei fraţi, sarcina de lemne), asistăm la o stranie ieşire din timp care are ca urmare destrămarea identităţii. „ *Un viscol de altădată, dragul meu, începea luni după-amiază şi abia dacă se termina sîmbăta dimineaţa...",* spune naratorul, amintindu-şi cum, odată, de mult, pe cînd afară viscolea cumplit, a auzit puternice bătăi în uşa camerei sale. întrebînd cine e, i s-a răspuns: „un frate al tău". Dar necunoscutul care a dat buzna în casă nu semăna cu nici unul dintre fraţii mai mari ai povestitorului. „ *Eu sînt fratele tău mai mic* ", pretinde el. „ *Cum să fii fratele meu mai mic? Fratele meu mai mic abia a ieşit adineauri din odaie, s-a dus să aducă de afară din curte un braţ de lemne...".* Se dovedeşte nu numai că străinul era acest frate mai mic, dar şi că el, care se dusese luni dimineaţă să ducă lemne, se întorcea abia vineri în zori, rătăcind mai multe zile pe nu se ştie unde. *„Acuma, că ai rătăcit, să zicem că ai rătăcit, dar cel puţin lemne ai adus de afară din curte?",* reia celălalt. *„Nu, n-am adus lemne",* răspunde fratele ruşinat. Povestitorul pleacă el însuşi după lemne, nu se rătăceşte (sau aşa crede), se înapoiază, dar găseşte în casă în locul cehii pe care-1 lăsase un altul, care afirmă că e fratele lui mai mare. Fratele mai mic aşteptase ce

aşteptase şi, văzînd că nu se mai întoarce, plecase după povestitor. Asta, marţi sau miercuri, acum era sîmbătă... Povestea se încheie cu un nou echivoc: „ *Aşa erau, dragul meu, viscolele de altădată. Tu poate strîmbi din nas şi zici că toate astea sînt banalităţi, dar ia să se pornească acum un viscol din ăla de altădată şi să plec eu după lemne in curte şi să te las aci numai pe tine cu vinul ăsta fiert pe masă, învăluit în abur de scorţişoară, piper şi cuişoare, şi ia să mă aştepţi şi să mă tot aştepţi, şi ia să nu mă mai întorc, şi ia să pleci după mine în lume să mă cauţi, şi ia să mă înapoiez eu în lipsa ta şi să găsesc vinul aproape terminat, iar sub şuba ta, în patul de colo unde te lăsasem, un om străin, cu totul străin şi să-mi spună că el nu e altul decît prietenul nostru comun Stenaforu... Adevărat - spuse nostalgic prietenul meu sorbind din cana cu abur dulce şi aromat - adevărat, ce-O fi mai făcînd Stenaforu, nu l-am mai văzut de vreo douăzeci de ani; teribil om Stenaforu ăsta, ţi-l aminteşti, ăsta da, ăsta chiar că ştia ce înseamnă viscolele de altădată şi, dumnezeule, pe cîte le ştia, pe atît de frumos şi de nemaipomenit le povestea...* ".

. Şcoala marilor povestitori de altădată este imediat evidentă la Ştefan Bănulescu, în discreţia mijloacelor, în inimitabila artă a cuvîntului, potrivit după legi care azi s-au pierdut. în ***Codul localităţilor*** se face concurenţă lui Negruzzi din ***Păcală şi Tîndală*** şi lui Anton Pann (din ***Povestea vorbii):*** luînd ca pretext codul poştal recent, Ştefan Bănulescu se amuză scriind un eseu de toponomastică: *„Slobozia e numele a 40 de localităţi din ţară, o ieşire din robie sau din serbie, sau măcar dreptul de a respira sub soare, ce sună a cor imens de colectivităţi istorice care coboară spre noi dintr-o tragedie...* ". Joc subtil şi spectaculos eufonic al numelor, ca în ***Ingeniosul bine temperat*** al lui Mircea Horia Siomionescu. „ *Ce zici însă de numele acestea de localităţi - pe astea nu le ştiam bine - ia ascultă, parcă-s nume de personaje şi oraşe din cărţi de basme:* ***Belgun, Belfir*** *şi* ***Bilbor; Gialacuta, Vaidacuta*** *şi* ***Giarmata; Arva, Ardusat*** *şi* ***Atid; Hamba, Izbuc, Izgar*** *şi* ***Ozd; Manga, Mamura, Ardan, Arcalia".*** Prozatorul e şi un evocator de lucruri şi locuri moarte, miraculos conservate cu tot parfumul lor de nepreţuită vechime, ca acelea din poezia lui Petre Stoica: *„Perfecţionat, ca să zic aşa, de inventivitatea lui Vasili Ivanovici,* ***VIB-ul,*** *sau Omnibusul lui Bismarck, cum i se mai spunea, arăta ca o ladă de zestre bună pentru traversarea Potopului, era aşezată pe un fel de roţi de moară, avea ferestre de clădire, cu perdeluţe croşetate de mîna pricepută a Fedotiei Bismarkova, cu laviţe şi plocaturi pe lîngă pereţii de scîndură. Înăuntrul lăzii Omnibusului mirosea a busuioc, a camfor şi a năduşeală coaptă. Era un tablou înăuntru, închipuind Judecata-din-Urmă. In plus, Omnibusul lui Bismarck era prevăzut cu o frînă de picior care apăsa la*

nevoie, pe roatele din faţă - puţin eficace ca frină, mai mult folosită să scoată la apăsare nişte scrîntei colorate de toată frumuseţea. ***VIB-ul*** *mai avea şi o sirenă de mină, care, trasă de laba grea şi asudată a lui Vasili Ivanovici, ţipa ascuţit, în atenţia pasagerilor, la plecare şi la oprire, cam cum ţipau pe atunci locomotivele Orient-Express-ului. Cei trei cai imenşi de Hanovra aveau la piepturi un fel de armuri cavalereşti medievale, dar care puteau fi luate şi drept ceva asemănător cu tampoanele de cale ferată". ,*

Scrisori provinciale este cartea încîntătoare a unui prozator perfect stăpîn pe instrumentele sale.

(România literară, nr. 36, 1976)

„Iarna bărbaţilor"

Unul dintre cei mai apreciaţi şi comentaţi prozatori contemporani, Ştefan Bănulescu, s-a născut în Zodia Fecioarei, la 8 septembrie 1926, într-un sat din cîmpia Dunării. înrîurit iniţial de Sadoveanu şi, probabil, de Voiculescu, mai apoi de Mircea Eliade, el înfăţişează în aproape toate prozele lui un spaţiu geografic şi moral apropiat de al lui Panait lstrati şi Fănuş Neagu. Mai consistent artistic decît primul, mai strunit stilistic decît al doilea, Bănulescu rămîne un scriitor pe cît de original, pe atît de insesizabil. Izbitor la el este, din capul locului, spiritul cult al unui folclor încă viu. Cele cîteva ***Cîntece de cîmpie,*** compuse în 1959 şi publicate în ' 1968, sînt pe de-antregul o creaţie proprie, în pofida aspectului de „prelucrare", menite a deveni, după cum mărturiseşte însuşi autorul, *„ un mic codice care ar cuprinde* ***documentele lirice*** *ale teritoriului sever pe care se desfăşoară proza"* **(Argument la retipărirea de faţă,** p. 281). Ele ne furnizează şi cea mai bună explicaţie a prozei din ***Iarna bărbaţilor*** şi din ***Cartea de la Metopolis:*** puternicul element etnografic nu este, în toate, decît humusul pe care creşte un univers imaginar, deopotrivă mitic şi realist. Folclorul obiceiurilor nu este atît un punct de pornire, cît o invenţie perpetuă. O lume ce gîndeşte în basme şi vorbeşte în poezii, care îşi are geografia specifică - balta şi cîmpia dunăreană -aşezările, tradiţia, riturile, eroii, idolii şi zeii ei. Unitatea de atmosferă, de motive şi de tehnici este desăvîrşită în poezii, în primele nuvele şi în volumul inaugural al romanului. Abia ***Scrisorile provinciale*** modifică esenţial această structură, dezvoltînd elementul intelectual, existent totuşi de la început, ca şi acela ludic din componenţa epicului, împins pînă la o fermecătoare gratuitate borgesiană.

Nuvelele din ***Iarna bărbaţilor*** prevestesc ***Cartea*** *de* ***la Metopolis,*** fiind totodată remarcabile naraţiuni de sine stătătoare, mai ales primele

două *(Mistreţii erau blînzi* şi *Dropia).* Impresia generală pe care cu toatele o lasă este însă mai degrabă una de monografie a unui teritoriu imaginar. Majoritatea par frînturi dintr-un întreg (care ar putea fi, de va fi încheiată, tetralogia *Cărţii Milionarului),* prismatice, mozaicate, cu finaluri deschise şi cu personaje care trec firesc din unele în altele. Tehnica reluărilor este bine pusă la punct: cineva, de obicei un străin, călătoreşte spre satul Glava ori spre Oraşul cu oglinzi, aflate ambele în proximitatea Dunării, intrînd în contact cu un univers pe cît de congruent, pe atît de neobişnuit, şi al cărui secret încearcă să şi-1 explice. Chiar şi cînd locul se află în altă parte (satul F. din Prahova, în *Satul de lut),* procedeul este acelaşi. Există o inimă a locului, care este şi un centrum mundi, înconjurată de cercurile concentrice ale marii cîmpii, ascunsă privirilor indiscrete şi revelîndu-se asemenea unui miraj. Adolescentul din *Masa cu oglinzi* încearcă de mai multe ori să arate celor doi pictori bucureşteni care-1 însoţesc oraşul lui de baştină în care n-are importanţă de ce, nu ajung niciodată. în *Vară şi viscol* un locotenent şi un caporal caută un dezertor originar din Glava, asistînd la priveghiul lui (căci satul îl crede mort) ca la un formidabil spectacol ritual. Inima locului bate asurzitor şi misterios. Călătoriile sînt, la Bănulescu, de fiecare dată iniţiatice. în *Mistreţii erau blînzi* se caută o palmă de pămînt neînghiţită de ape în care să fie depus sicriul unui copil. în *Dropia,* călăreţii şi căruţele au pornit de cu noapte în căutarea păsării cu acest nume şi nu ştim de o vor întîlni pînă la urmă.

în afara acestui procedeu - călătorie are un loc fix intangibil - există la Bănulescu şi altele, de aceeaşi factură, care au rostul de a crea un original efect de tensiune artistică. în nuvele, toată lumea vorbeşte, pe un fond adînc de incomunicare. Abundenţa vorbirii nu lămureşte nimic; de obicei, ea sporeşte necunoscutul. în acest sens şi sînt personajele creatoare de folclor. „ *Mintea îi umblă cu basme şi cînd să scoată basmele pe gură ii ies sub formă de cîntec",* se spune despre un personaj al *Dropiei* care vorbeşte în dodii ca Anton Pann sau Creangă. Fiecare aşezare îşi are tradiţia stranie. Fiecare personaj îşi are istoria. Ne aflăm pe pragul unei lumi ce dă o curioasă impresie de vechime. Obiceiurile şi ritualurile sînt arhaice. Civilizaţia modernă a pătruns numai în primele ei straturi, neizbutind a o scoate din izolare. Străinul care încearcă s-o cunoască trece din perplexitate în perplexitate. Socialmente, aşezările se prezintă compuse din neamuri succesive şi împerecheate, care şi-au păstat identitatea, ca în Biblie. Oamenii au în schimb porecle, în care numele adevărate se ascund. Numele de locuri sînt metafore obscure pentou'-neiniţiaţi. Timpul constă într-o repetare insidioasă, ca şi cum n.-ar curge înainte, ci s-ar roti în cerc.

De la un punct încolo, nu mai ştii în ce moment te afli. Şi aceasta, în pofida relativei unităţi temporale a naraţiunilor (acţiunea se petrece, cu mici excepţii, în preajma sau în cursul războiului al doilea).

Cele mai izbutite sînt primele două. *Mistreţii erau blînzi* relatează o situaţie aşa zicînd fundamentală: apele revărsate au înecat totul şi Condrat nu are unde să-şi îngroape copilul. Pe tema potopului biblic e brodată o povestire similară cu aceea din *Baltagul* lui Sadoveanu: obiceiul trebuie respectat în orice condiţii. însoţit de diacon şi de lăutari, Gondrat cutreieră zadarnic Delta. Un episod simbolic îl reprezintă urcarea dunelor de nisip. Altul, sosirea mistreţilor, pe care calamitatea naturală i-a îmblînzit. E vorba de o lume răsturnată, în care bunele tradiţii nu se mai pot respecta decît cu preţul unor eforturi supraomeneşti. Nuvela e dinamică, strînsă, admirabil construită. Sub detaliile realiste mustesc miturile. La fel şi în *Dropia,* plină de o poezie fabuloasă şi încîntătoare. Drumul oamenilor e presărat de întîmplări pe jumătate fantastice. în *Mistreţii erau blînzi* avem potopul, în *Dropia,* seceta. Bănulescu preferă situaţiile limită, fundamentale. Natura nu e niciodată la el indulgentă cu oamenii. O vibraţie fantastică se naşte din detaliile cele mai realiste, aşa cum aerul fierbinte al cîmpiei dă la iveală miraje. Adolescentul şi cei doi pictori din *Masa cu oglinzi* se scaldă în suflarea toridă a cîmpiei ca într-o apă. Toată proza lui Bănulescu pare construită pe un principiu similar.

Semnificativă este evoluţia acestei proze. Culegerea apărută la Minerva şi îngrijită de G. Dimisianu (autor şi al unei prefeţe foarte interesante) nu cuprinde decît nuvelele din *Iarna bărbaţilor* şi poeziile. *Scrisorile provinciale* nu mai aparţin decît într-o mică măsură spaţiului şi modalităţilor din aceste prime nuvele. în *Scrisori* predomină elementul intelectual, care transformă destinele în "miza unui joc deseori gratuit, dar nu mai puţin fermecător. *Cartea de* la Metopolis* ar fi trebuit să fie rotunjirea motivelor şi atmosferei din nuvele. Este, în acelaşi timp, şi altceva: universul (de data asta, perfect închegat) nu mai este privit exact prin aceeaşi prismă. Autorul include partitura străinului în textul romanului şi rezultatul este accentuarea viziunii cosmice. Aceleaşi povestiri sînt spuse altfel. Emfaza poetică a naraţiunii apare diminuată în favoarea unui ton mai detaşat. Cîştigul artistic este evident. Romanul are altă complexitate, şi stilistică, decît nuvelele. El indică despărţirea afectivă a autorului de spaţiu moral care I-a consacrat. In roman, străinul nu mai este numai un personaj oarecare, ci autorul însuşi.

(Rotkânia literară, nr. 37, 1991)